

Alimov Sardor Komil o'g'li,

“Mahalla va oila” ilmiy tadqiqot instituti katta ilmiy xodimi,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

sardoralimov2507@mail.ru

MIGRANT AYOLLARNI IJTIMOY HIMOYA QILISH MASALALARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha asosiy yo'nalishlar, ijtimoiy himoya shakllari va xalqaro huquq nuqtayi nazaridan ijtimoiy ta'minot bilan bog'liq muammolarga global nuqtayi nazaridan yondashilgan. Xususan, muallif tashqi mehnat migratsiyasida bo'lgan ayollarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha o'z fikrlarini ilgari surgun, tegishli taklif va tavsiyalarni ishlab chiqqan.

Tayanch so'zlar: migratsiya, migrant ayol, ijtimoiy himoya, ijtimoiy himoya yo'nalishlari, oila, ikki barobar noqulaylik, bandlik, ijtimoiy nafaqa, XMT, ijtimoiy muammolar.

Аннотация. В данной статье основные направления социальной защиты женщин-мигрантов, формы социальной защиты и проблемы, связанные с социальным обеспечением с точки зрения международного права, рассматриваются с глобальной точки зрения. В частности, автор выдвинул свои взгляды на социальную защиту женщин в внешней трудовой миграции, разработал соответствующие предложения и рекомендации.

Ключевые слова: миграция, женщины-мигранты, социальная защита, направления социальной защиты, семья, двойное неблагополучие, занятость, социальные льготы, МОТ, социальные проблемы.

Abstract. In this article, the main directions of social protection of migrant women, forms of social protection and problems related to social security from the point of view of international law are approached from a global point of view. In particular, the author put forward his views on social protection of women in external labor migration, developed relevant suggestions and recommendations.

Keywords: migration, migrant woman, social protection, areas of social protection, family, double disadvantage, employment, social benefits, ILO, social problems.

Kirish. Bugungi kunda migrant ayollarni huquqiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy jihatdan himoya qilish, qo'llab-quvvatlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilish haqida gapirishdan oldin ijtimoiy himoyaning o'zi nima ekanligi va uning tarkibiy qismlari, asosiy yo'nalishlari nimalardan iborat ekanligiga e'tibor qaratish lozim.

Ijtimoiy himoya olish insonning eng asosiy huquqlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy himoya

yoki ijtimoiy ta'minot – insonning butun hayoti davomida qashshoqlik, ijtimoiy zaiflik yoki ijtimoiy izolyatsiya xavfini kamaytirish hamda oldini olishga qaratilgan siyosiy chora-tadbirlar yoki dasturlar to'plami¹. Ijtimoiy himoya bu keng ma'noda,

¹ Доклад о социальной защите в мире в 2017–2019 годах. Обеспечение всеобщей социальной защиты для достижения Целей в области устойчивого развития / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва: МОТ, 2018. – С. 210.

mamlakat aholisining ijtimoiy va moddiy muhofaza qilinishini ta'minlaydigan hamda jamiyatda qaror topgan huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy chora-tadbirlar majmuvi, tor ma'noda esa davlat va jamiyatning aholining yoshi, salomatlik holati, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik vositalari bilan yetarli ta'minlanmagani tufayli yordamga, ko'makka muhtoj fuqarolarga ko'rsatilayotgan g'arxo'rliqi hisoblanadi². Ya'ni ijtimoiy himoya davlatning himoyaga muhtoj, qiyin ahvoldagi, og'ir ijtimoiy sharoitga tushib qolgan toifalarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus chora-tadbirlar tizimini anglatadi.

Xalqaro huquqning to'laqonli subyekti sifatida O'zbekistonda ham migrantlar, xususan, migrant ayollarning manfaatlarini himoya qilish, ularni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratiladi. So'nggi yillarda mamlakatimizning migratsiyaga oid siyosatida o'ziga xos strategiya ishlab chiqilgan bo'lib, "bu borada taqdim etilayotgan strategiya asosida fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini, ular qayerda ekanliklaridan qat'i nazar, ishonchli himoyasini ta'minlash masalasi turibdi"³. O'z navbatida, migrant ayollarning ijtimoiy himoyasi mazkur yo'nalishdagi davlat siyosatining ustuvor masalalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Ijtimoiy himoya faqatgina davlatning vazifasi hisoblanmaydi, balki og'ir ijtimoiy sharoitga tushib qolgan insonlarga ko'mak berish fuqarolik jamiyatining turli institutlari, jamoat birlashmalari, nodavlat notijorat tashkilotlari, boshqa insonlar tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Bugungi kunda O'zbekistonda ham ijtimoiy himoya davlatning ijtimoiy siyosatida eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanib, u aholining nochor tabaqalarini moddiy ta'minlash bilan bir qatorda, vaqtincha ishsiz fuqarolarni ish bilan ta'minlash, boshpanasizlarga uy-joy berish, tadbirkorlik va boshqa sohalarida qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish, yangi ish o'rinlarini barpo etish, korxonalarda xodimlar va ish beruvchilar o'rtasida ijtimoiy sherikchilikni yo'lga qo'yish⁴ kabi chora-tadbirlarni qamrab oladi.

2 Хошимов П.З., Абдуллаева Ш.Е. Аҳолии ижтимоий ҳимоя қилишнинг назарий асослари // Экономика и финансы (Ўзбекистан) – 2012 – № 9. – С. 21-26.

3 Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б. 446.

4 Эгамбердиева Н., Сайдиқалиева Х. ва бошқалар. Ижтимоий шартнома қўлашнинг ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий асослари // усулбуй қўлашма. – Тошкент: Fan va texnologiyalar nashriyoti-matbaa uyi, 2021. – Б. 39.

Umuman olib qaraganda, ijtimoiy himoya davlatning ijtimoiy siyosatining bir qismi sifatida o'z tarkibida quyidagi elementlarni jamlaydi:

- aholi bandligini ta'minlash;
- ta'lim, xususan, kasbga o'qitish;
- daromadlarning kafolatlanishi;
- iste'molchilar huquqlarini himoya qilish;
- aholiga tibbiy jiznat ko'rsatish;
- ijtimoiy ta'minot tizimi va aholining muhtoj, kam ta'minlangan qismiga pensiyalar, nafaqalar, turli xil intizozlar berish.

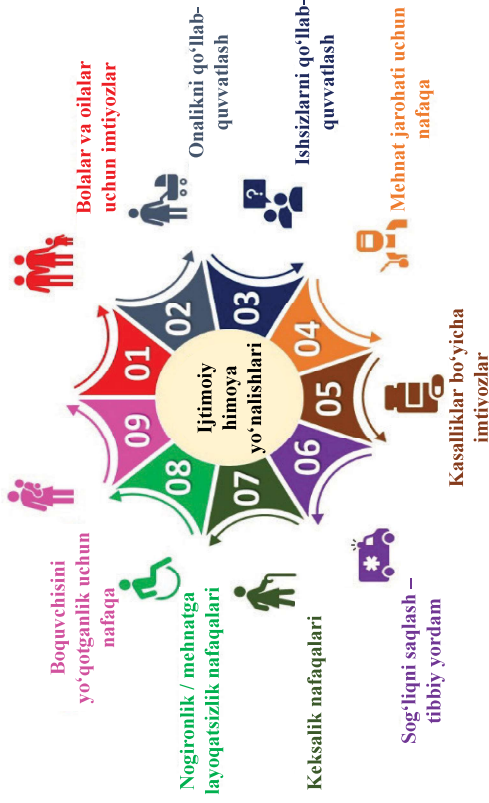
Aslida, xotin-qizlar bevosita ijtimoiy zaif qatlam hisoblanmaydi. Lekin migrant ayollarni ijtimoiy himoyaga muhtoj deb hisoblash mumkin. Chunki migrant ayollar, xususan, mehnat migrantlari bo'lgan ayollarning ishlash maqsadida o'z yashash joylarini o'zgartirishlari emigrant jamiyatda mavjud ijtimoiy muammolar bilan chambarchas bog'liq. Migrant ayollarning boshqa hududga ketishlarida asosiy omil sifatida ularning ish bilan ta'minlanmaganligi yoki mavjud ish o'rinlarining yetarlicha daromad bilan kafolatlanmaganligini ko'rsatish mumkin. Yoki ayollar, ayniqsa, 16–25 yoshdagi xotin-qizlarning chet elga ketishlarida o'zlari yashaydigan mamlakatda ta'lim olish imkoniyatining cheklanganligini kuzatishimiz mumkin. Yoxud boshqa ko'rinishdagi turli ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, geografik, oilaviy-maishiy muammolar ham ayollarning ko'chishlariga olib kelishi mumkin.

Boshqa tomondan olib qaraganda, odatda migrant ayollar o'zlari yashab ishlayotgan respublika (qabul qiluvchi) davlat yoki o'z mamlakatlari ichidagi boshqa hududda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlarni tashkil etishadi. Ularning aksariyati ijtimoiy himoya kafolatlanmagan ish joyiga ega bo'lishadi, ijarada yashashadi, ijara shartnomasi yoki ijtimoiy sug'urta tuzishmaydi, Fertil yoshida bo'lganliklari sababli aksariyat qismida voyaga yetmagan farzandlar mavjud bo'ladi. Ushbu omillar migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilishda ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi.

Migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilish migratsiyaning ichki yoki tashqi migratsiya ekanligiga ko'ra farqlanadi.

Tashqi mehnat migratsiyasida bo'lgan ayollar va ularning farzandlarini ijtimoiy himoyaga muhtoj toifaga kiritish mumkin. Bunday toifadagi migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilishda bir necha yo'nalishlarni hisobga olish lozim:

10. Рязанцев С. В. Патенты вывели» из тени» больше миллиона мигрантов // Миграция XXI век. – 2012. – №. 2. – С. 45-47.
11. How to strengthen the integration of migrant women? Migration Policy Debates No. 25, November. 2020. Available at www.oecd.org/migration/mig/migration-policy-debates-25.pdf.
12. ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. Third edition. Geneva. Available at www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/dgreports/-/dcomm/-/publ/documents/publication/wcms_808935.pdf.
13. Foley, L. and N. Piper. Covid-19 and the transformation of migration and mobility globally – COVID-19 and women migrant workers: Impacts and implications. IOM, Geneva. 2020. Available at <https://publications.iom.int/books/covid-19-and-transformation-migration-and-mobility-globally-covid-19-and-women-migrant>.
14. Тюрюканова Е. В. и др. Женщины-мигранты из стран СНГ в России/под ред. //Тюрюкановой ЕВМ: МАКС Пресс. – 2011.
15. Иллмбетова А. А. Социальные аспекты женской трудовой миграции в Россию //Известия высших учебных заведений. Социология. Экономика. – 2013. – №. 2. – С. 71-75.
16. Hirose K., Nikas M., Tamagno E. Social security for migrant workers: a rights-based approach. – Budapest: ILO, 2011. – P. 9.
17. Van Panhuys C., Kazi-Aoul S., Binette G. Migrant access to social protection under Bilateral Labour Agreements a review of 120 countries and nine bilateral arrangements //ILO Working Papers. – 2017. – Paper Series No. 57 (Geneva, ILO).
18. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/?p=1000:11300:0:-NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312263
19. <https://senat.uz/uz/lists/view/4555>

1-rasm. Ijtimoiy himoyaning asosiy yo'nalishlari

– migrant ayollar va ularning voyaga yetmagan farzandlari immigrant davlatning ijtimoiy soha obyektlari uchun qo'shimcha bosim ekanligi bois retsipiyent davlat ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlashi lozim bo'ladi;

– boshqa tomondan, migrant ayol donor (jo'natuvchi) mamlakatdagi ijtimoiy muammolar, o'ziga xos xususiyatlaridan biri feminizatsiya, ya'ni

qiyinchiliklar sababli ko'chishga majbur. Ko'pincha voyaga yetmagan farzandlari o'z vatanida qolishi mumkin. Bu esa ularning ijtimoiy himoyasi bilan ularning fuqaroligi tegishli bo'lgan donor mamlakatlarning shug'ullanishini talab qiladi.

Globallashtiruv davrida aholi migratsiyaning o'ziga xos xususiyatlaridan biri feminizatsiya, ya'ni

XALQARO MIGRANTLARNING KELIB CHIQQAN VA TASHRIF BUYURGAN MINTAQALARI

2-rasm. Xalqaro migrantlarning migratsiya yo'nalishlari (jins kesimida)

migrant ayollarning ulushi ortib borishi hisoblanadi. 1960-yildayoq migrant ayollarning migratsiyadagi ulushi deyarli 47 foizga yetgan⁵. Bugungi kunda esa migrantlarning 52 foizi erkaklar, 48 foizi esa ayollar bo'lib, migrantlarning deyarli yarmini ayollar tashkil etmoqda⁶, ular oilalari bilan yoki o'zlari mustaqil yashash joylarini o'zgartirmoqda. Ayollar migratsiya jarayonida an'anaviy tarzda ikkinchi to'liq sifatida, erkak migrantlarning ortidan ergashuvchi oqim sifatida talqin etilib kelinadi. Bugungi kunda xalqaro migratsiyaning asosiy yo'nalishlari Yevropa, Shimoliy Amerika, G'arbiy Osiyo mintaqasiga yo'nalganligini kuzatishimiz mumkin. Ayollarning migratsiyadagi ulushi deyarli tenglikni hosil qilsa-da (48 foiz), Markaziy va Janubiy Osiyo mintaqalaridan ketuvchi (39 foiz) hamda Shimoliy Afrika va G'arbiy Osiyoga keluvchi (36 foiz) ayollarning ulushi umumiy ko'rsatkichdan past ekanligi ma'lum bo'ladi.

Migrant ayollar, ularning farzandlari hamda oilalari turli omillar, motivlar sababli o'z yashash joylarini o'zgartirishga harakat qilishadi:

- farzandlarining xavfsizligini ta'minlash, ular uchun yaxshi sharoit yaratib berishga intilish;
- tazyiq, zo'ravonlik va turli ta'qiblardan qochish;
- oilalarning birgalikda yashashiga intilish, oilani birlashtirish;

- qashshoqlikdan qochish, farovonlik, ish va yashash uchun qulay joy izlash va boshqalar⁷.

Mazkur muammolarning aksariyati ijtimoiy xarakter kasb etadi. Ya'ni ayollarning migratsiyasi odatda davlatda mavjud ijtimoiy himoya tizimidagi qiyinchiliklarning natijasida sodir bo'ladi.

Qo'lasiz ayollarning migratsiya qilish jarayonida yoki retsipiyent mamlakatda jinsiy zo'ravonlik, odam savdosi qurboni bo'lish xavfi yuqori ekanligi, kam haq to'lanuvchi, xavfli va ijtimoiy himoya

⁵ Zlotnik H. 2003. "The Global Dimension of Female Migration." Accessed 5 February 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/global-dimensions-female-migration>.

⁶ World Migration Report 2020. (https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf) International Organization for Migration. - P. 22.

⁷ Прогресс женщин мира в 2019–2020 годах. Семья в меняющемся мире. ООН-женщины. США, Нью-Йорк, 2019, стр. 204. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2019/Progress-of-the-worlds-women-2019-2020-ru.pdf>

qilinmaydigan ish joyi, diskriminatsiya kabi omillar ham migrant ayollarning ijtimoiy himoya qilinishi global zarurati ekanligini ko'rsatadi.

Har qanday migrant ayol, u qaysi mamlakatdan kelganidan qat'i nazar, ijtimoiy himoya qilinishga, ta'lim va tibbiy xizmatlar, huquqiy yordamga muhtoj bo'ladi. Odatda migrant ayollar tashqi migratsiyada ikki marotaba ko'proq bosimga duch kelishadi, bir tomondan, ayol ekanligi tufayli salbiy gender stereotiplar, stigma va diskriminatsiyaga uchrasa, ikkinchi tomondan esa xorijli ishchi kuchi sifatida retsipiyent jamiyat bosimini his qiladi. "Gender tafovut" va "migratsiya tafovut" tufayli sodir bo'ladigan ikki barobar ko'p ijtimoiy bosim fenomeni yevropalik tadqiqotchilar tomonidan "double disadvantage", ya'ni "ikki barobar noqulaylik" sifatida talqin etiladi⁸. Bu ikki omilning o'zaro qo'shilib ketishi migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilish tizimida ham ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Migrant ayollarning mehnat bozoriga integratsiyalashuvda qiyinchiliklar, ular orasida ishtirok darajasi yuqori ekanligi, migrant ayollarning ijtimoiy faollik darajasi mahalliy aholi ayollariga nisbatan pastroq bo'lishi, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini muvozanatlashirishda qiyinchiliklar, ta'lim darajasi va malakalarning tan olinmasligi kabi muammolar bilan duch kelishi shunday muammolar sirasiga kiradi. Bunday muammolarni nafaqat rivojlanayotgan, balki rivojlangan mamlakatlarda ham kuzatish mumkin.

Masalan, 2020-yilda Irlandiyada 89 000 nafarga yaqin Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan donor mamlakatlardan kelgan migrant xotin-qizlar istiqomat qilgan, bu esa mamlakatda yashagan doimiy ayollarning 3,5 foizini tashkil qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lmagan davlatlardan kelgan migrant ayollar irlandiyalik ayollarga qaraganda og'irroq ijtimoiy sharoitda yashaydi va ular orasida perinatal o'limga boshqa guruhlariga qaraganda yuqori. Bunga gender va oiladagi zo'ravonlik, kamitish, boshpanasizlik va to'g'ridan to'g'ri turarjoy bilan ta'minlash tizimida yashovchi ayollarning ijtimoiy zaifligi kabi ijtimoiy inklyuziya (ijtimoiy integratsiya) tizimidagi muammolar ham sabab bo'lmoqda. Migrant ayollar Irlandiyada boshqa guruhlariga qaraganda odam savdosi xavfiga ko'proq duch kelishadi. Bu holat

⁸ Grubanova-Boskovic S., Tintori G., Biagi F. Gaps in the EU Labour Market Participation Rates. 2020.

Xulosa. Migrantlar, xususan, migrant ayollarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning haq-huquqlarini himoya qilish global miqyosda dolzarb muammolardan hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilish bilan quyidagi ishlarni amalga oshirish zarur deb o'ylaymiz:

- migrant ayollarni retsipiyent davlatda ijtimoiy himoya qilishdagi asosiy muammolardan biri migrant ayollardagi til, madaniyat, axloq bilan bog'liq farqlar hisoblanadi. Migrant ayollarni migratsiya jarayoni uchun hali mamlakatni tark etishidan oldinroq tayyorlash lozim. Ya'ni migrant davlat aholisining tili, madaniyati, qonunchiligi o'rgatish, kasb-hunarga o'qitish kabi tayyorlash bosqichlarini amalga oshirish migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilishning samarali usuli bo'lib xizmat qiladi;

- O'zbekiston migrant ayollarning huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq Xalqaro Mehnat Tashkiloti, Xalqaro migratsiya tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlarning konvensiyalari va tavsiyalarini (xususan, XMTning 102, 118, 121, 128, 130, 157, 168 va 183 raqamli Konvensiyalari) ratifikatsiya qilishi hamda amaliyotda qo'llash talab etiladi. Mazkur hujjatlardagi tegishli normalarni qabul qilinish bosqichida bo'lgan "Tashqi mehnat migratsiyasi to'g'risida"gi qonun loyihasiga qo'shish lozim;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Доклад о социальной защите в мире в 2017–2019 годах. Обеспечение всеобщей социальной защиты для достижения Целей в области устойчивого развития / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – Москва: МОТ, 2018. Ст. 210.
2. Хошимов П.З., Абдуллаева Ш.Е. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг назарий асослари // Экономика и финансы (Ўзбекистон). – 2012. – №. 9. – С. 21-26.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – Б. 446.
4. Этамбердиева Н., Сайдиалиева Х. ва бошқалар. Ижтимоий шартномани қўллашнинг ижтимоий-иқтисодий ва ҳуқуқий асослари // услубий қўланма. – Тошкент: Fan va texnologiyalar nashriyoti-matbaa uyi, 2021. – Б. 39.
5. Zlotnik H. 2003. "The Global Dimension of Female Migration." Accessed 5 February 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/global-dimensions-female-migration>.
6. World Migration Report 2020. (https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf) International Organization for Migration. – P. 22.
7. Прогресс женщин мира в 2019–2020 годах. Семья в меняющемся мире. ООН-женщины. США, Нью-Йорк, 2019, – С. 204. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2019/Progress-of-the-worlds-women-2019-2020-ru.pdf>
8. Grubanova-Boskovic S., Tintori G., Biagi F. Gaps in the EU Labour Market Participation Rates. – 2020.
9. Stapleton A., Polakowski M., Quinn E. The integration of non-EU migrant women in Ireland. – 2022. (https://www.esri.ie/system/files/publications/RS148_5.pdf)

2-jadval
XMT №118 Konvensiyasini ijtimoiy himoya yo'nalishlari bo'yicha ratifikatsiya qilgan mamlakatlar

№	Davlat nomi	XMT №118 Konvensiyasini ratifikatsiya qilgan vaqti	Ijtimoiy himoya yoʻnalishlari																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
			Tibbiy yordam	Kasallik nafaqasi	Homiladorlik va tugʻish nafaqasi	Nogironlik nafaqasi	Qarilik nafaqasi	Boquvchis yoʻqotganlik nafaqasi	Mehnat jarohati uchun nafaqa	Ishsizlik nafaqasi	Ijtimoiy yordamga muhtoj oilaga nafaqa																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
	Bangladesh	22.06.1972			+			+		+				+																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									

Emigrant mamlakat uchun esa migrantning ortida qolgan oilani ijtimoiy himoya qilishda bosim kamayadi, noto'liq oilalarning yuzaga kelish xavfi kamayadi. Shu tufayli ham ko'plab rivojlangan mamlakatlar malakali migrantlar uchun oilalarni birlashtirishga oid turli dasturlarni ilgari surishadi, mazkur oilalarning ijtimoiy himoyasi ham ta'minlanadi. Bunday oilalarni birlashtirish dasturlari Kanada¹¹, AQSH¹², Germaniya¹³, Shvetsiya¹⁴ kabi rivojlangan mamlakatlarda mavjud. Lekin aksariyat migrantlarning individual tarzda ko'chishlarini inobatga olsak, ularning oilalari va farzandlarining ijtimoiy muhofazasi uchun mamlakatlar orasida ikki yoki ko'p tomonlama shartnomalar tuzish, samarali ijtimoiy shartnoma yoki sug'urta tizimini yaratish talab qilinadi.

Mehnat migranti bo'lgan ayollarni ish bilan ta'minlash. Migrant ayollar, odatda, erkaklarga nisbatan kam haq to'lanuvchi, jismoniy jihatdan katta kuch talab qilmaydigan ishlar, masalan, xizmat ko'rsatish sohasida, umumiy ovqatlanish tizimi, uy ishlari, jamoatchilik ishlarida faoliyat olib borishadi. Ko'p holatlarda bunday ishlar uchun mehnat shartnomasi tuzilmaydi yoki kuchli ijtimoiy himoya bilan ta'minlanmaydi, ijtimoiy sug'urtalanmaydi. Butun dunyo bo'yicha 2019-yilda mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklarning (128 mln – 52,1%) va ayollar (117,6 mln – 47,9%) ulushi deyarli teng bo'lsa ham, mehnat migranti sifatida faoliyat yuritayotgan erkaklarning soni ayollar sonidan 28,8 millionga ko'proq. Bunga asosiy sabablardan biri sifatida ayol migrantlar orasida ishsizlik darajasining yuqoriligi, ba'zida esa ularning ro'yxatdan o'tmasdan mehnat faoliyati olib borishini ko'rsatish mumkin. Xususan, ayol migrantlar orasida yuqori ishsizlik holatini Janubiy Yevropa mamlakatlari (Italiya, Gretsiya, Portugaliya)da kuzatishimiz mumkin¹⁵. Bu esa

¹¹ <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/corporate/transparency/committees/cimmi-may-12-2022/family-reunification.html>

¹² <https://www.business-visa-usa.com/family-reunification-in-usa>

¹³ <https://www.bamf.de/EN/Themen/Migration/Aufenthalt/Zuwanderer/Drittstaaten/Familie/Familiennode.html#:~:text=Spouses%20and%20registered%20partners%2C%20parents,o%20and%20the%20family.>

¹⁴ <https://www.informationsverge.se/en/jag-har-kommit-utan-minne-foraldrar/familjeforening/>

¹⁵ How to strengthen the integration of migrant women? Migration Policy Debates No. 25, November 2020. Available at www.oecd.org/migration/mig/migration-policy-debates-25.pdf.

faqatgina Irlandiyaga xos emas. Yevropa Itifoqi bo'yilab o'tkazilgan "Yevropa migratsiya tizimi" ("European Migration Network" – ENIN) ilmiy tadqiqot instituti tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, migrant ayollar Yevropa Itifoqining deyarli barcha davlatlarida xuddi shunday muammolarga duch kelishadi¹⁶. Yoki Markaziy Osiyolik migrantlar, xususan, o'zbekistonlik migrant ayollar uchun asosiy retsiptiyat mamlakat hisoblanuvchi Rossiya Federatsiyasida mehnat muhojirlarining ishlashlari uchun patent olishlar talab qilinadi. Lekin olingan patent mehnat shartnomasini tuzish yoki tibbiy xizmatdan foydalanish bilan bog'liq muammolarni hal qilmaydi¹⁷. Bu kabi holatlar barcha migrantlar, ayniqsa, ayol migrantlarni ijtimoiy himoya qilishda katta qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bundan kelib chiqib aytishimiz mumkin, ayol migrantlarni ijtimoiy himoya qilish bugungi kunda global muammoldan biri hisoblanadi.

Migrant ayollarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash murakkab jarayon. Tashqi migratsiyadagi yordamga muhtoj ayollarni ijtimoiy himoya qilishning quvidagi asosiy yo'nalishlari mavjud:

Migrant ayollarning farzandlarini hamda oilalar va onalikni ijtimoiy himoya qilish. Migrant ayollar ba'zi holatlarda o'z oilasi, farzandlari bilan birgalikda boshqa mamlakatga ko'chishadi. Oila va uning yaxlitligi yuksak ijtimoiy axloqiy qadriyat hisoblanadi. Qolaversa, bolalar ijtimoiy jihatdan doimiy e'tibor va himoyaga muhtoj bo'lishadi. Ular ta'lim olishlari, kamida o'rta ma'lumotga ega bo'lishlari, sog'liqni saqlash tizimi xizmatlaridan foydalanishlari (masalan, tibbiy ko'rik, kasalliklardan emlanish kabi), ijtimoiy madaniy obyektlarga borishlari, jamiyatga adaptatsiya qilishlari lozim.

Oilalar va bolalarni qo'llab-quvvatlash migrant ayollarning ijtimoiy himoyasida asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Oilaviy migratsiyani qo'llab-quvvatlashdan immigrant mamlakat ham, emigrant mamlakat ham ma'lum ma'noda manfaatdor. Immigrant mamlakat uchun oilasi yonida bo'lgan migrant – maxsus bilimga ega bo'lgan mutaxassis mamlakatda qolishi ehtimoli oshadi, jamiyat uning potentsialidan foydalanadi.

¹⁶ Stapleton A., Polakowski M., Quinn E. The integration of non-EU migrant women in Ireland. – 2022. https://www.esri.ie/system/files/publications/BS148_5.pdf

¹⁷ Разнцев С. В. Патенты вывели из тени? Больше миллиона мигрантов // Миграция XXI век. – 2012. – № 2. – С. 45-47.

ayollar migrantlarning mehnat huquqlarini himoya qilishda muammolar keltirib chiqaradi. Ba'zi holatlarda esa mehnatga layoqatli yoshdagi migrant ayollarning mehnat faoliyati olib bormasligi ham kuzatiladi.

Xalqaro mehnat migrantlari, boradigan mamlakatlarning iqtisodiy holati va migrantlarning jinsi bo'yicha¹⁶

Iqtisodiy rivojlanish holati bo'yicha mintaqalar	Mehnat migrantlari (million nafar)		Jami mehnat migrantlaridagi ulushi (%)	
	Erkaklar	Ayollar	Erkaklar	Ayollar
Rivojlangan	3,7	2,4	6,1	2,2
Kam rivojlangan	10,5	5,6	16,0	6,2
Rivojlangan	19,5	13,5	33,0	11,5
Yuqori darajada rivojlangan	65,3	48,5	113,9	38,6
Dunyo bo'yicha jami	98,9	70,1	169	58,5
				41,5
				100

Migrant ayollarni teng haq to'lanuvchi, ijtimoiy himoyalangan ish bilan ta'minlash ularning eng asosiy ijtimoiy muammolarini hal qilishga olib keladi. Bu muammo ham donor, ham resipient davlatlarga taalluqli. Agarda donor mamlakat o'z fuqarolari bo'lgan ayollarga munosib ish joyi, huquqlari himoyalangan mehnat sharoitini yaratib bera olsa, katta ehtimol bilan ayollar migratsiyasining ulushi kamayadi. Aks holda, ayollar tashqi mehnat bozorini izlashga majbur bo'lishadi.

Ish vaqtida jarohatlanganda va kasalliklarda ijtimoiy yordam ko'rsatish. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, migrant ayollar mahalliy xotin-qizlarga nisbatan kam malaka talab qiladigan, past haq to'lanuvchi ishlarda ishlashni ma'qul ko'rishadi. Bunday ishlarda migrant ayollar uchun nafaqat ijtimoiy va huquqiy himoya past, balki texnik yoki sanitar xavfsizlik holati ham talab darajasida bo'lmaydi. Bu esa migrant ayollarning turli ko'rinishdagi jarohatlar olishiga, turli yuqumli kasalliklar yuqtirishiga olib kelishi mumkin. Masalan, Yevropa mamlakatlarida Covid-19 pandemiyasi davrida aynan migrant ayollar virus

¹⁶ ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. Third edition. Geneva. Available at www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-dureports/-/-dcom/-/-publ/documents/publication/wcms_808935.pdf.

yuqtirib olishda himoyasiz qolib ketishgan¹⁷. Migrant ayollarning kasalliklar yoki jarohat tufayli mehnat qobiliyatini yo'qotganda ijtimoiy himoya qilish ular uchun qonuniy, mehnat shartnomasi tuzilgan holatda ishga kirishi, ish beruvchining jamoat shartnomasi mazkur holat uchun nafaqalar tayinlanishi belgilab qo'yilishi zarur. Migrant ayolning ijtimoiy himoyasini ijtimoiy sug'urta tizimi orqali ham ta'minlash mumkin.

Migrant ayollarning sog'lig'ini saqlash, reproduktiv salomatligini ta'minlash. Migratsiya jarayoni va boshqa davlatda yashash, ishlash migrant ayollarning salomatligini saqlash bilan bog'liq ba'zi muammolarni yuzaga chiqaradi. Aksariyat migrant ayollar farzand ko'rish yoshida bo'lgani sababli doimiy ravishda tibbiy xizmatlardan foydalanishga ehtiyoj sezadi. Lekin aksariyat holatda donor va resipient mamlakatlarda tibbiyot tizimi, xususan, ijtimoiy tibbiy xizmat ko'rsatish sohasida farqlar katta bo'lgani tufayli migrant ayollarning tibbiy xizmatdan foydalanish bilan bog'liq huquqlari to'liq ta'minlanmaydi. Masalan, Rossiya'dagi mavjud qonunchilik tizimida, mehnat migrantini sifatida mamlakatga tashrif buyurgan ayollarning 60 foizdan ortig'i faol reproduktiv yoshda bo'lsa-da¹⁸, homilador migrant ayollarning tug'uruqqa qadar bepul tibbiy xizmatlardan foydalanishi belgilanmagan¹⁹. Bu esa migrant ayollarning homiladorlik davrida ijtimoiy himoyadan foydalana olinmasligiga yoki mahalliy aholi ayollariga nisbatan qimmat narxda foydalanishga olib keladi. Ba'zi holatlarda mazkur omil migrant ayollar uchun homiladorlik va tug'uruqning qiyinlashuviga, ona va bola salomatligi xavf ostida qolishiga, hatto onalar va bolalar o'limiga sabab bo'lishi mumkin.

Migrant ayollarni keksalik, nogironlik va boquvchisini yo'qotganlik uchun nafaqalar bilan ta'minlash. Mazkur yo'nalishda ijtimoiy himoya

¹⁷ Foley, L. and N. Piper. Covid-19 and the transformation of migration and mobility globally – COVID-19 and women migrant workers: Impacts and implications. IOM, Geneva. 2020. Available at <https://publications.iom.int/books/covid-19-and-transformation-migration-and-mobility-globally-covid-19-and-women-migrant>.

¹⁸ Тюркканова Е. В. и др. Женщины-мигранты из стран СНГ в России/под ред./Тюрккановой ЕВМ. МАКС Пресс – 2011.

¹⁹ Илимбетова А. А. Социальные аспекты женской трудовой миграции в Россию /Известия высших учебных заведений. Социология. Экономика. Политика – 2013. – № 2. – С. 71-75.

olish nafaqat migrant ayollarning, balki migrant erkaklarning ham huquqi hisoblanadi. Lekin buni ta'minlash oson ish emas. Chunki aksariyat holatda mazkur nafaqalardan mamlakatning ijtimoiy himoyaga muhtoj o'z fuqarolari foydalanishadi. Migrantlar, xususan, migrant ayollarning esa keksalik nafaqasini olishlari uchun yoki donor mamlakat fuqaroligini olishi yoki uzoq muddat (ko'p mamlakatlarda 15 yil) mamlakat hududida qonuniy asoslarga ko'ra yashagan bo'lishi²⁰ talab etiladi. Mazkur yo'nalishda migrant ayollarni ijtimoiy himoya qilishda mamlakatlar orasida ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama shartnomalar imzolash, tegishli xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilish orqali huquqiy asoslar yaratilishi kerak bo'ladi.

Tashqi migratsiya kamida ikki mamlakat o'rtasida sodir bo'ladigan jarayon bo'lgani tufayli mazkur holatda migrant ayollarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Xalqaro migratsiya tashkilotining tadqiqotlari natijasiga ko'ra, turli qit'alarda 120 mamlakatdan 70 tasi yoki 58 foizi o'z fuqarolari va migrantlarning ijtimoiy sug'urta orqali tartibga solinadigan barcha sohalarida (sog'liqni saqlash sohalaridan tashqari) tengligini qonun bilan ta'minlaydi. 73 mamlakatda bunday tenglik sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishga oid qonunchilikda. Biroq 105 mamlakatda esa ish joyida olingan jarohat uchun nafaqat belgilash bilan bog'liq normativ-huquqiy hujjatlarida o'z aksini topgan. 120 mamlakatdan 26 tasida ikki tomonlama, 43 davlatda esa ko'p tomonlama shartnomalar mavjud emas. Ikki tomonlama kelishuvlarga ega mamlakatlarning atiga 8 tasida (yoki 30,8 foizi) 20 dan ortiq shunday mazmundagi shartnomalar mavjud²¹. Bu raqamlar faqatgina ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama shartnomalarning tuzilganligini bildiradi, lekin mazkur shartnomalarga mamlakatlarning amal qilganligi yoki qilmaganligi bu muammoning ikkinchi tomoni. Qolaversa, ikki tomonlama shartnomalar ko'pincha ijtimoiy himoyaning faqatgina ma'lum bir sohalarini qamrab oladi,

²⁰ Hirose K., Nikae M., Tamagno E. Social security for migrant workers: a rights-based approach. – Budapest: ILO, 2011. – p. 9.

²¹ Van Panhuys C., Kazi-Aoul S., Binette G. Migrant access to social protection under Bilateral Labour Agreements: a review of 120 countries and nine bilateral arrangements /ILO Working Papers. – 2017. – Paper Series No. 57 (Geneva, ILO).

xolos. Masalan, migrantlarni ijtimoiy himoya qilish, mahalliy aholi va migrantlar uchun bir xil ijtimoiy ta'minotni ta'minlash bilan bog'liq muhim xalqaro shartnomalardan biri Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) tomonidan 1962-yil 25-aprelda qabul qilingan "Tenglik (ijtimoiy ta'minot) to'g'risidagi Konvensiya" (№118) hisoblanadi. Mazkur Konvensiya qabul qilinganiga 60 yil bo'lgan bo'lsa-da, bugungi kunga qadar atiga 37 ta davlat tomonidan ratifikatsiya qilingan. Lekin ushbu davlatlarning faqatgina ikkitasi (Italiya va Liviya) to'liq to'qqiz yo'nalishda migrantlar uchun ijtimoiy himoya qilishni belgilab olishgan (2-jadval²²).

Mamlakatimizda ham ayol migrantlarning huquqlarini himoya qilish asosiy ijtimoiy siyosat yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 20-avgustdagi "Xorijda vaqtinchalik mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va ularning oila a'zolarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish choralari to'g'risida"gi PF-5785-son Farmoni imzolangan bo'lib, unga ko'ra, vatandoshlarimiz bo'lgan migrantlar, xususan, migrant ayollar, ularning oila a'zolari, farzandlarini ijtimoiy himoya qilish, ularni arzon uy-joy, ish joyi bilan ta'minlash, kasb-hunarga o'qitish kabi ijtimoiy siyosat yo'nalishlariga e'tibor qaratilmoqda.

Raqamlarga murojaat qilsak. 2022-yilning dastlabki 5 oyi davomida Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi, O'zbekistonning chet el davlatlaridagi konsullik muassasalari tomonidan 17,6 ming nafar ayolga, shu jumladan, 16,6 ming nafariga axborot va maslahatlar, 383 nafariga huquqiy yordam, 546 nafariga ijtimoiy yordam, 148 nafariga moddiy yordam ko'rsatilgan. 278 nafar xotin-qiz tadbirkorlikka o'qitilib, ularning 168 nafari tadbirkorlik faoliyatini boshlagan. Ushbu xotin-qizlarning tadbirkorlik bo'yicha o'z mablag'lari hisobidan 376 mln so'm, bank kreditlari hisobidan 1,4 mlrd so'm – jami 1,8 mlrd so'm mablag' jalb etilgan. Yangi tashkil etilgan korxonalarda 400 ga yaqin yangi ish o'rinlari yaratilgan²³. Lekin mazkur chora-tadbirlar migrant xotin-qizlarning barcha ijtimoiy muammolarini hal eta olmaydi.

²² https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0:NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312263

²³ <https://senat.uz/uz/lists/view/4555>